

Inleggen en lezen

Peulvruchten op Walcheren

“Om over de vruchtbaarheid van Zeeland te kunnen oordeelen, moet men het zien in den tijd dat de oogst te velde staat. Zeer zelden heeft men er misgewas.” Dat schrijven Johan de Kanter en Johan ab Utrecht Dresselhuis in hun boek *De provincie Zeeland* (1824). Als belangrijkste gewassen noemen ze: tarwe, gerst, haver, rogge, aardappelen, vlas, meekrap, koolzaad, witte bonen en erwten. De schrijvers voegen eraan toe dat op Walcheren de witte bonen het bijzonder goed doen.

Peulvruchten hebben tot in de twintigste eeuw een belangrijke rol in de landbouw op Walcheren gespeeld. De opbrengsten waren landelijk gezien op Walcheren meestal het hoogst. Dit werd toegeschreven aan het goed onderhouden van de akkers.

Bijgeloof

Op Walcheren, waar het bijgeloof tot in de negentiende eeuw groot was, geloofde men dat de zaden in de peulen om de vier jaar in een andere richting lagen. Vier jaar lagen de bonen en erwten naar de punt van de peul gekeerd en de volgende vier jaar naar de stengel. God zou dit zo hebben gewild opdat de mens nooit zou vergeten dat het om de vier jaar schrikkeljaar is!

Witte en bruine bonen

Op het eind van de achttiende eeuw was een achtste deel van het bouwland op

Het maaien van erwten, ergens op Walcheren, 1965. (Zeeuwse Bibliotheek, Beeldbank Zeeland, recordnummer 56133)

Het opperen van erwten op een ruiter (collectie Simonse, Biggekerke). (Zeeuwse Bibliotheek, Beeldbank Zeeland, recordnummer 89399)

Walcheren met witte bonen ingezaaid, wat neerkomt op ongeveer 800 hectare. Het meest bekende ras was de Walcherse wit-

te, een belangrijk exportproduct. Tot 1820 werden veel witte bonen naar Spanje uitgevoerd. Vanaf die tijd ging Spanje zelf witte bonen verbouwen en liep de uitvoer van dit product terug. In de tweede helft van de negentiende eeuw waren België, Engeland en Frankrijk belangrijke afnemers. Een

eeuw later werden witte bonen vooral geëxporteerd naar Frankrijk, België, Duitsland en Zweden.

Van de bruine bonen was de Walcherse kogelboon het meest bekend. De bruine bonen waren in de negentiende eeuw bestemd voor de Nederlandse consumptie. Een eeuw later werd dit product geëxporteerd naar België, Frankrijk, Duitsland en Zweden.

Witte bonen waren gevoeliger voor weersinvloeden dan de bruine; ze hebben veel warmte nodig en weinig regen. Een boerenwijsheid zegt dat witte bonen genoeg hebben aan de dauw. Door te veel regen verkleurden de witte bonen in de peulen. Ze werden bleekgeel of vertoonden vlekken.

Een oud Walchers weerrijmpje zegt: *Mee vee zonne en zeumerweertje, bin de witte bônnen 't 'eertje.*

Erwten

De Walcherse boeren gaven in de negentiende eeuw de voorkeur aan de blauwpeulerwt en de Walcherse erwt. De blauwpeulerwt is een kleine blauwe erwt en de Walcherse erwt is een kleine groene erwt. Een eeuw later ging de voorkeur uit naar de schokkererwt.

Hoewel er in de negentiende eeuw hoofdzakelijk voor de binnenlandse markt werd geteeld, werden er ook erwten uitgevoerd naar Frankrijk. In de twintigste eeuw was de erwt voor het grootste deel voor de export bestemd en dan vooral naar Frankrijk en Engeland.

Voorjaar

In het voorjaar hadden de boeren het druk met het zaaien van granen en suikerbieten, het poten van aardappels en het inleg-

gen van bonen en erwten.

Voor het inleggen van bonen en erwten werd vaak een beroep gedaan op jongens van tien tot twaalf jaar.

Met een zethouweel kapt men volwassen arbeiders lange rechte ondiepe geulen, waarin de inleggers hun bonen of erwten legden. Het inleggen was een secuur werkje want de bonen of erwten moesten vijf centimeter van elkaar komen te liggen. *Drie viengers brêêd*, noemde men dat, want in centimeters werd op Walcheren niet gerekend, aldus Jan Vader (1865-1966). Een andere methode, die in het boek *Dialect op Walcheren* (1987) wordt beschreven, was ondiepe kuilen kappen met een *bônekapper*. In elke kuil werden twee, drie of vier bonen of erwten gelegd. De inleggers gebruikten vaak een oude katoenen klederdrachtschort als *zetschorte*. Deze schort werd zo geknoopt dat ie van voren een diepe zak vormde, een soort buidel, die gevuld werd met bonen of erwten. Het was een vracht van heel wat kilo's, die na verloop van tijd steeds lichter werd. Als de schort bijna leeg was, werd deze weer bijgevuld.

Nadat de bonen en erwten waren opgekommen, was het zaak de percelen tot in de zomer vrij van onkruid te houden.

Zomer

Bonenstruiken werden, als ze rijp waren, met wortel en al met de hand uit de grond getrokken. Erwtenstruiken daarentegen werden met een zicht (*ertepik*) en een pikhaak gemaaid. De zicht was een werktuig dat op een kleine zeis leek en de pikhaak had een korte, rechte houten steel met aan het uiteinde een kleine ijzeren haak. De arbeider hield in de ene hand de zicht vast en in de andere de pikhaak; hiermee

Het lezen van witte bonen. (tekening Rino Visser)

tilde hij de erwtenstruiken op om vervolgens de struiken met de zicht te maaien. Vervolgens werden de bonen- en erwtenstruiken te drogen gezet. Op een onderlaag van takken (*musters*) werden de bonenstruiken op hopen gezet rond een stok met een lengte van ongeveer 2½ meter. De stok werd in de grond geslagen, zodat deze stevig stond. De hopen leken op een karnton met in het midden de karnstok. Het op hopen zetten werd dan ook *bônnen kaerne* genoemd en de hopen zelf *kaerentjes*. Of ook erwten op deze manier werden gedroogd, is niet helemaal duidelijk. Later, in de twintigste eeuw, werden bonen en erwten in ruiters te drogen gezet. Een

ruijter bestaat uit zes stokken. Drie stokken vormen een driepoot en de andere drie stokken verbinden de drie poten met elkaar. Als de bonen of erwten in de peulen hard geworden waren, werden ze met paard en wagen in de schuur gebracht.

Winter

In de winterperiode werden de bonen en erwten in de schuur gedorst met de vlegel (*vluu*) op de dorsvloer. In de regel werd er met twee man en soms met drie man gedorst. Men noemde dat in twee- of drieslag dorsen. De mannen moesten goed op elkaar zijn ingespeeld; om de beurt werd er met de vlegel op de struiken geslagen, waardoor de bonen of erwten uit de peulen vielen.

De laatste handeling was het lezen (*verle-*

ze) van bonen en erwten. *Verleze* betekent volgens het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten*: het uitzoeken van bonen of erwten voor de verkoop. Het *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* van Van Dale beschrijft het nog wat duidelijker: lezen is onder andere uitzoeken en dan voornamelijk uit een massa de slechte exemplaren wegnemen.

Maar niet alleen de slechte exemplaren moesten verwijderd worden, ook verdroogde stukjes van de bonen- of de erwtenplant en stukjes klei. Soms deed het boerengezin het lezen zelf en soms werd het uitbesteed. Arbeidersgezinnen in het dorp of de stad konden zo in de winter een centje bijverdienen. Het lezen van bonen en erwten was een van de werkzaamheden van de bewoners van het Simpelhuis aan de Herengracht in Middelburg.

Op een tafel werd een hoop bonen of erwten gegooid, de lezers die rondom de tafel zaten, haalden de slechte exemplaren eruit. Het was een stoffig werkje. Hoewel ik na de Tweede Wereldoorlog ben geboren, heb ik ook nog wel bruine bonen moeten lezen. Ik kan niet zeggen dat ik het met veel plezier deed.

Was men met het lezen van bonen of erwten klaar, dan konden ze worden verkocht.

Aantal hectares

De totale oppervlakte die van ongeveer 1800 tot 1940 voor bouwland op Walcheren werd gebruikt, lag tussen de 6.400 en 8.800 hectare. Het aantal hectares dat met bonen en erwten werd ingezaaid, staat weergegeven in de tabel hiernaast.

Zaaiplan

Tegenwoordig worden op Walcheren weinig bonen en erwten ingezaaid. In de twin-

Aantal hectares

jaar	bruine en witte bonen	erwten
1847	457	526
1849	444	365
1901	1.182	758
1914	1.180	753
1916	1.143	616
1918	1.197	507
1921	938	492
1926	927	612
1933	843	871
1938	1.029	920

tigste eeuw is de witte boon uit het zaaiplan van de Walcherse boer verdwenen. Zal dat ook met de bruine boon en de erwt gebeuren?

Frans van den Driest

Geraadpleegde boeken:

- P.J. Bouman, *'Geschiedenis van den Zeeuw-schen landbouw in de 19e en 20e eeuw en van de Zeeuw-sche Landbouw-Maatschappij'*, Wageningen 1946.
- H.J.E. Gerlach, *'Landhuiskundige beschrijving van Walcheren'*, Haarlem 1885.
- J.L. Kool-Blokland, *'De zorg gewogen'*, Middelburg 1990.
- Jan Vader, *Witte bonen inleggen*, in: *'k Gaen ik 'n stikje schrieve'*, z.p. 1982.
- Jan Vader, *'Walchers volksgeloof'*, in: *Neerlands Volksleven*, Pasen 1963.
- E.J. van den Broecke-de Man en A. Francke, *'Landbouw'*, in: *'Dialect op Walcheren'*, Kruiden 1987.
- H.C.M. Ghijsen (red.), *'Woordenboek der Zeeuwse Dialecten'*, Den Haag 1964.
- *Encyclopedie van Zeeland, deel I*, Middelburg 1982.